

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/39776>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

Heilig in een bepaalde context

Gesprek met Toine van den Hoogen

EEN LIMBURGSE VORM VAN VOLKSRELIGIOSITEIT

In Munstergeleen hebben we te maken met een Limburgse vorm van volksreligiositeit. In dat gebied van het land is deze niet alleen taai maar ook nog vitaal. Mensen putten daar een kracht en dynamiek uit, ook in moderne tijden, om op een heel eigen manier religieus te zijn.

Het is bovendien persoonlijk. Het raakt hen zelf. Ze gaan er op een apart moment zondags of door de week naar toe, omdat de kapel altijd open is. Het is eigen in die zin, dat het zich niet voegt in de officiële ritus van de rooms katholieke kerk, wat toch de dominante vorm van gelovig Kerk-zijn is. Eén van de karakteristieken van de Limburgse volksreligiositeit is, dat mensen hun eigen pad zoeken. Zij vinden daar kracht, die de kerk misschien wel nooit zo officieel gegeven heeft, noch in de spannende en roerige zestiger jaren noch in andere momenten van de geschiedenis.

Die volksreligiositeit heeft iets heel waardevols.

Zo is ook het bezoek van de mensen aan die herinneringsplaats van pater Karel een uiting van die volksreligiositeit, waar de officiële kerk en kerkleiding geen greep op heeft. Ze probeert er wel altijd grip op te krijgen.

Bisschop Gijssen was steeds aanwezig bij de schuttersfeesten, maar hij heeft als het ware nooit de cultuur en de religiositeit die daarin samengebald is – net als in de Carnaval – kunnen overnemen. Het gaat zijn eigen weg, het heeft zijn eigen melodie. Het ligt waarschijnlijk ook op een andere laag van het gevoel dan waar een kerkelijke leer of kerkelijke voorschriften raken kunnen.

Dat ik dit Limburgs noem – met een typische speelsheid –, wil niet zeggen, dat het elders niet zou zijn. Boven de rivieren zijn er natuurlijk ook voorbeelden van. Mijn collega Paul Post heeft geschreven over volksreligiositeit in Friesland,

rondom Dokkum'.

Er zijn ongetwijfeld ook dergelijke voorbeelden in de Achterhoek. In Amsterdam is de stille omgang er een voorbeeld van, en Heiloo is zo'n bedevaartsplaats. Wat dat betreft is deze Limburgse volksreligiositeit geen uitzondering.

EEN MELANCHOLISCHE ONDERTOON

Bij Limburgse volksfeesten als Carnaval en de Schuttersfeesten is er iets Bourgondisch maar als keerzijde ook iets van tragiek. In de twintig, vijfentwintig jaar dat ik in Limburg gewoond heb, is mijn ervaring dat Limburgers in hun religieus gevoel over het leven heel onafhankelijk zijn. Zij storen zich niet aan wat de officiële Kerk hun voorschrijft. Het klinkt voor een noordeling waarschijnlijk vreemd in de oren, maar ze zijn ontzettend onafhankelijk van kerkelijke voorschriften. Geen enkele pastoor of bisschop heeft hen ooit op het spoor gekregen, als ze dat zelf niet wilden. Bisschop Gijssen heeft met zijn jarenlange leerstellige aanpak van het pastoraat geen kanaal geboden waarin mensen hun religieuze verlangens konden terugvinden. Hij heeft ze alleen maar verder de kerk uit gedreven. Hij heeft geen bodem gegeven, waarin ze hun eigen beleving konden inbedden. Hun religieuze beleving heeft iets Bourgondisch, maar ook iets tragisch. Een Limburger is meestal iemand die tamelijk zwartgallig tegen het leven aankijkt.

Ik zou graag eens willen zien, wat de mensen in de kapel van pater Karel in het intentieboek opschrijven. Het zou me niet verbazen, als daar enerzijds dankbaarheid uit spreekt, maar dat in die dankbaarheid ook allerlei tonen zitten van 'het leven is zwaar', 'het leven is moeilijk, ingewikkeld, complex'.

Munstergeleen is een plek midden in de mijnstreek. Het is een plaats waar vroeger de oude Limburgse landbouwcultuur nog leefde. De landbouw bepaalde het leven van de mensen.

Daaroverheen is de laatste vijftig, zestig jaar de DSM wel ge-

komen, met alle hoogontwikkelde technologie en industrie, maar in zijn mentaliteit en cultuur herinnert het nog heel sterk aan de agrarische achtergrond. Daarom is het leven voor hen complex en ingewikkeld. Je moet die ene laag van je ziel zien te verbinden met die andere.

Toon Hermans, die uit Sittard kwam en dus dicht bij Munstergeleen, had ook iets melancholisch. Het zit, denk ik, in de Limburgse aard, anders dan heel veel mensen van boven de rivieren denken. Carnaval bijvoorbeeld heeft te maken met die Bourgondische aard van de Limburger, maar ook met de tragische kant van zijn levenservaring.

IN MOEILIJKE TIJDEN

Mensen, die in die streek wonen, zijn ook mensen die heel wat sociale, en economische crises hebben meegemaakt, de laatste vijftig, zestig jaar. DSM is nog steeds de grootste werkgever. Terwijl het een grote industrie is die leven mogelijk maakt, reguleert zij het bestaan ook van alle kanten.

Vakbonden zijn daar nooit voor de straat op gegaan, ook in de recente tijd niet. Dat komt omdat vakbonden een uiting zijn van persoonlijk zelfbewustzijn. Limburgers zijn nooit in staat geweest vakbonden van de grond te tillen. Ze hadden hun eigen bond, die de werknemers bij de leiding van de DSM vertegenwoordigde. Het bondsverband dat bestond was niet of nauwelijks gerelateerd aan de FNV of CNV. Dat vind ik een typisch element van het Limburgse levensgevoel.

Dat uit zich religieus ook in de vormen van volksreligiositeit. Waar wegen elkaar kruisen, staat het in het Limburgse land nog altijd vol met kleine kapelletjes en wegkruisen. Als er iets goed was afgelopen of als er een ongeluk was gebeurd, of als een kind weer gezond was geworden, plaatsten mensen een religieus teken. Men gaat niet naar de kerk om officieel een mis te bestellen, maar men gaat een kruisje plaatsen². Bij dat kruis of in dat kapelletje gaat men een kaarsje neerzetten of een bloemetje neerleggen. Daar is men in aanraking met het mysterie van het leven, dat mensen

heelt, redden kan, gelukkig maken kan. Het heeft ook een scheppingskracht in het bestaan.

PATER KAREL, EEN HEILIGE UIT DE 19^E EEUW

Zoals onze menselijke geschiedenis en manier van leven, van vrijheid of onvrijheid, en de beleving van jezelf, iets heeft van het beeld van die tijd, hebben heiligen en heeft heiligheid ook iets wat wij 'contextueel' noemen. Mensen – en dus ook heiligen – dragen de stempels, en karakteristieken van de tijd en de maatschappij, waarin ze geboren worden en leven.

Heiligheid staat niet boven de historie, maar draagt het karakter van de tijd waarin iemand zozeer geraakt werd door het goddelijke, dat hem dat heilig ging maken. Het zou bijna onmenselijk zijn, als het geraakt-worden door God zich zou voltrekken buiten alles wat menselijk is.

We zouden in onze opvattingen over wat heiligheid is, of waardoor mensen heilig geworden zijn, het dualisme moeten proberen te verlaten. Ook in diens heilig zijn, is iemand een mens uit een bepaalde tijd, en een bepaalde context. De sociale en culturele omgeving maakt dat een Afrikaanse heilige uit de 20^e eeuw wel eens een heel andere heilige zou kunnen zijn als een Europese heilige, of iemand uit het Munstergeleen van de 19^e eeuw.

Het is waarschijnlijk goed en interessant, als je in iemands leven na kunt speuren, waardoor hij net in die tijd zozeer door het heilige geraakt is en hoe dat in zijn hele leven zo heeft uitgewerkt. Mensen vertellen het dus ook op de 19^e eeuwse manier. Je hoort van pater Karel in de teksten rond zijn zaligverklaring dan ook alleen maar dingen, die zelf weer de weerklank zijn van een leven in 19^e eeuwse vroomheid. Je kunt nu eenmaal geen taal spreken die buiten je eigen tijd valt.

Je moet het op een of andere manier vertalen naar een terminologie en taal die wij nu, als mensen van de 21^e eeuw, nog zouden kunnen vatten.

Hij is misdienaar geweest en na schooltijd liep hij vaak de kerk binnen. De kindercommunie is pas veel later ingevoerd. De devotie tot het H. Sacrament was in zijn tijd heel sterk. Als je na zou trekken, hoe de sacramentsverering in dat tijdsgewricht geweest is, zal het best raakvlakken hebben met datgene wat Andries Houben bespeurt in zijn eigen leven. Om dat te uiten bracht hij een veelvuldig bezoek aan het H. Sacrament.

Wij zoeken nu naar woorden, rituele vormen en gedrag om te peilen, wat hem bewogen heeft. Hij is op zoek geweest om voor zichzelf helder te krijgen, wat er met hem gebeurde. Mensen denken op een eigen manier na over wat hen werkelijk raakt. Daar hoeft je geen studies voor gedaan te hebben of diploma's voor gehaald.

Zonder dat hij veel studies of diploma's had zoals de verhalen vertellen, zal pater Karel ook wel naar meer gezocht hebben om uit te drukken, dat hij zich op een of andere manier geraakt voelde door dat heilige. Hij zocht kennelijk naar symbolen, die dat voor hem het meest kernachtig en krachtig uitdrukten. Blijkbaar was dat voor hem het allerheiligste sacrament. Daar kon hij een houvast vinden. Hoe wij daar achteraf over denken, is een andere zaak.

Het gaat dus om de 19^e eeuwse vroomheid. Een eeuw, die ook in de officiële Kerk getekend wordt en werd door het verzet van de Kerk tegen allerlei zich aankondigende moderne stromingen.

WAT IS KATHOLIEK?

Als in de hedendaagse Rooms Katholieke Kerk plotseling zulke mannen als pater Karel relatief snel en gemakkelijk heilig verklaard kunnen worden, is dat ook een soort policy van de kerk. In een tijd waarin men in Rome vindt dat wij hier in het Westen er helemaal geen gevoel meer voor hebben, dat mensen geraakt kunnen worden door het heilige en door het mysterie van God, zal ze vooral toch weer mensen uit deze contreien ten tonele te voeren om te laten zien, dat het nog bestaat. In onze visie gebeurt dat, op een soort con-

trarevolutionaire manier. De 19^e eeuw wekt bij ons niet direct het gevoel dat het over ons gaat, over onze vragen en onze problemen.

Niet ten onrechte is er sprake van een omslag, die ook de passionisten hebben gemaakt. De beleving van het lijden is heel anders geworden dan in die tijd. Wanneer je een heilige uit de 19^e eeuw ten tonele voert, is dit een daad van kerkelijke kritiek op ontwikkelingen in de moderne tijd.

Soms zoekt de religie en het katholicisme hier in de 20^e en 21^e eeuw naar eigen wegen van beleving. Kennelijk is in Rome de indruk ontstaan dat wij niet religieus zijn. In het buitenland en met name in Italië bestaat de idee dat wij, wat religiositeit betreft, alles aan de wilgen hebben gehangen en uit oneigenlijke motieven katholiek zijn gebleven. Het wordt niet goed ingezien dat de generatie van zestigers en zeventigers in, en misschien wel ondanks, een bepaalde tegendruk katholiek zijn gebleven. Het wordt vaak niet gemakkelijk aanvaard, dat er in deze contreien wel degelijk echte in Nederland gewortelde, authentieke religiositeit bestaat³.

In Rome is 'inculturatie' een heel ingewikkeld begrip. Overal in de wereld, trouwens. In een artikel over de apostolische merktekens heb ik in het tijdschrift *Speling* betoogd, dat deze merktekens ('notae ecclesiae') zelf cultuurbepaald zijn⁴. Er is een Peruaanse variant, een Indiase variant en nu misschien zelfs wel een Zuid-Limburgse variant. En het gaat hier om kenmerken van Kerk-zijn, die niet alleen via de bisschop lopen⁵.

Lange tijd, en nog steeds, hebben de Nederlandse katholieken een spoor gevolgd dat binnen de Rooms Katholieke Kerk verloopt. Ook de Acht Meibeweging heeft nooit een alternatieve Rooms Katholieke Kerk willen inrichten. Er was een nieuw zelfbewustzijn ontstaan, maar dat wil niet zeggen, dat je tegen de bisschoppen bent of tegen het evangelie, of de eucharistie wilt afschaffen, om maar even te refereren aan de notae ecclesiae. Daar is nooit sprake van geweest, al hebben de bisschoppen er dat graag in willen leggen.

De vraag is dus eigenlijk: Waaraan herken je de 'notae ec-

clesiae'? Waaraan herken je trouw aan de kerk, verbondenheid met de bisschop? Kan kritisch zelfbewustzijn ook verstaan worden als iets wat niet tegen die trouw ingaat maar een variant is op, een vorm is van die trouw?

We hebben nu een generatie bisschoppen, die op die laatste vraag steeds 'neen' zegt. Zij hebben een bepaalde definitie van trouw aan de Kerk en trouw aan de bisschoppen, trouw aan het evangelie en trouw aan de eucharistie, die zich niet verdraagt met andere interpretaties die inmiddels bij heel veel theologen en ook bij andere mensen gangbaar zijn geworden. Daar zit dus het probleem. Het gaat er niet over, dat de Nederlandse katholieken niet echt kerkelijk willen zijn – rooms katholiek, met de nadruk op het woordje rooms – , maar de geschiedenis laat zien dat het woordje Rooms, zoals het vanaf de 17^e eeuw in gebruik is geraakt, allerlei interpretaties gekend heeft. Het is ook vaak voorwerp geweest van allerlei twisten.

Om daarop terug te komen, zou men vanuit een zeker wantrouwen kunnen denken, dat deze heilige (pater Karel Houben) door de officiële Kerk ten tonele gevoerd wordt om de – volgens Rome – enig echte, gangbare, toelaatbare interpretatie van het katholiek-zijn te onderstrepen. Ze zou daarmee tegen alle mensen van deze streken van Europa willen zeggen: Kijk naar hem, neem een voorbeeld aan hem.

Ook al is de pastoor in de parochie van Munstergeleen daar niet zo doelbewust mee bezig – hij doet dat zeker niet met een opdracht vanuit Rome – toch doet hij het in feite al een beetje. Pater Karel wordt als het ware de Kerk in gehaald in plaats van dat de Kerk, de bisschoppen voorop, zich verplaatst naar de kapel van pater Karel. Het is een groot verschil of de bisschop of de pastoor iedereen uitnodigt naar zijn kerk te komen, of dat hij tegen iedereen zou zeggen: laten we samen – we zijn toch een geloofsgemeenschap – naar de kapel van pater Karel gaan en daar met de mensen die daar bidden of hun dank hebben uitgesproken, eucharistie vieren. Dat zou een echte Rooms Katholieke Kerk zijn.

De opvatting over passie en lijden is wel het meest ingewikkelde punt, dat hier aandacht verdient. Er zijn in de geschiedenis van de christelijke spiritualiteit allerlei mensen en bewegingen geweest die op een of andere manier het lijden als een middel hebben gezocht en beproefd, een instrument en een weg waarlangs je heilig kunt worden.

Aan de andere kant zijn er ook evenveel groepen en bewegingen geweest die zich hebben uitgesproken voor het idee, dat God het lijden niet wil en dat lijden in zichzelf niet iets is dat de menselijkheid bevordert⁶. Het is een werkelijkheid, die we onder ogen moeten zien. Maar vanuit je religieuze geloof vertrouw je op God als een kracht die je stimuleren wil om – waar dat mogelijk is – je tegen het lijden te verzetten. Waar dat niet meer mogelijk is, zul je het lijden moeten verduren en niet voor het lijden weglopen, omdat je dan ook voor je eigen bestaan zou weglopen. Het gaat hierbij niet alleen om het individuele lijden maar ook om het lijden dat veroorzaakt wordt door omstandigheden in de samenleving, door zaken en structuren die mensen elkaar aandoen. Lijden is dikwijls een gevolg van een lange geschiedenis, een erfenis tot zelfs in een derde of vierde generatie. Er zijn veel mensen die nu onderdrukt worden of afhankelijk zijn door wat vorige generaties hebben gedaan of nagelaten. Dat is de andere lijn. Het lijden moet je dus niet tot iets verhevens maken, tot iets waar je naar moet streven.

Zuidelijk Limburg is heel lang een miskend gebied geweest binnen de Nederlandse samenleving. Limburgers hebben het gevoel van generaties lang niet gekend te zijn. Ze praten ook heel gemakkelijk over 'hen daarboven' en dat is dan meestal 'boven Roermond'.

Voor Zuid-Limburgers houdt Limburg zo ongeveer op ten Noorden van Roermond. Venray bijvoorbeeld is eigenlijk niet meer echt Limburg. Nijmegen zeker niet en Arnhem is bijna buitenland, om maar niet te spreken van Amsterdam. Er is een diepliggend bestaansgevoel bij heel veel Zuid-Lim-

burgers, dat zij met de families die zij daar hebben en die elkaar kennen, bij elkaar horen. Je afstammingslijn is belangrijk⁷, niet zozeer wat jij individueel bent en wilt.

De volksreligiositeit sluit daarop aan⁸. Je kunt het voortbestaan van bedevaartsplaatsen als die in Munstergeleen interpreteren vanuit een saamhorigheidsgevoel van een miskende groep.

BELEVING VAN LIJDEN

Vraag is dan ook of we de devotie voor het lijden zoals pater Karel en zijn generatie die hebben beleefd in deze tijd kunnen invoelen. De 19^e eeuwers – zeker de mensen uit wie pater Karel voortkwam – waren geen zelfbewuste, autonome mensen, die waren opgegroeid met het idee dat zij zelf persoonlijk iemand waren met een onvervreemdbaar recht op het bestaan en het leven. Ook al was dat in de Europese cultuur sinds de Franse Revolutie gaande, er zijn hele streken geweest – en dit is er waarschijnlijk een van geweest –, waar dat helemaal nog niet zo was doorgedrongen.

Als je de geschiedenis van pater Karel leest, spreekt die over en vanuit de ervaring, dat je geboren wordt en in het bestaan geworpen wordt en daarin moet proberen je weg te vinden. Je moet proberen je weg te vinden naar God. Dat is geen kwestie van keuze. Het is even noodzakelijk als onvermijdelijk, en bijna even noodlottig zoals dat het soms regent en soms mooi weer is, soms winter is en soms zomer. Dat het leven zelf veel meer en veel vaker lijden is, was voor hen een veel overheersender gevoel dan dat het leven joyeus is, dat het succesvol is, dat het resultaat is van ons handelen, dat het vrijheid is.

Als je ziet, waaraan pater Karel gestorven is en hoe lang die vier of vijf ziektes die genoemd worden, al in zijn lijf gewoekerd hebben, zijn dat geen kwalen die je van de een op de andere dag oploopt: reuma, slecht gebit, tandpijn, slecht gehoor, het rechterbeen dat van knie tot enkel aangetast was door belroos. Het zijn geen ziekteverschijnselen die je in een

maand oploopt. Dat moet al heel lang gewoekerd hebben. Er was niet voldoende of geen medische zorg. Misschien was er wel een dokter, maar was die te ver weg, of werd er te weinig aandacht aan besteed. Het had wellicht te maken met de lijdensopvatting of gewoon, 'omdat het bij het leven hoort'.

Mijn oma had struma en ze is er wel eens mee naar de dokter geweest, maar is niet verder gegaan dan de huisarts. Die zei: 'Mevrouw, daar moet U maar mee leren leven' en dat deed ze dan ook. Die struma was voor haar een soort vaste metgezel. Daar praatte ze ook over als een ongenode maar wel voortdurend aanwezige gast in haar lijf. In haar geval was dat zo.

Pater Karel heeft waarschijnlijk ook een ervaring van het leven gehad, dat het is zoals het is. Hij heeft zelf gemerkt, hoe een mens ziek kan worden en hoe door slechte verzorging of gebrek aan hygiëne zoiets bij je leven gaat horen. Hij had niet het besef, dat het bij je persoonlijke vrijheid hoort om zo optimaal mogelijk gezond te blijven. Als ik iets merk aan mijn gebit, ga ik naar de tandarts. Als ik een ontsteking aan mijn been voel, zit ik binnen een week bij een dokter, of heeft mijn vrouw al een paar keer gezegd, dat ik naar de dokter moet. In zijn tijd was dat waarschijnlijk niet zo. Er was ook niemand die hem naar een dokter heeft gestuurd, of er was geen dokter in de buurt. Je moest op een of andere manier leren leven met het lijden in je bestaan.

RELATIE MET HET LIJDEN VAN JEZUS

Als iemand in die gedachtewereld zich dan afvraagt, hoe je dat te boven komt, is het niet zo gek, dat hij denkt: 'Ook Jezus heeft geleden' en eigenlijk denkt dat de essentie van de weg naar God ook een weg is die door het lijden getekend is. Misschien is op die manier te verstaan waarom pater Karel als het ware die weg door het lijden is gegaan. Bovendien was pater Karel passionist. Daarin was een soort kader, een verband van begrippen en rituelen om hem heen geschapen⁹.

Dat wordt dan de manier waarop je de pijn van het leven probeert te overstijgen. Dat wil niet zeggen dat je daarmee het lijden achter je laat of je ertegen verzet, maar dat je het meeneemt, draagt en zin geeft. Daardoor wordt jouw individuele lijden minder zwaar. Het grotere lijden van Christus kan het kleinere lijden van belroos aan mijn been helpen dragen.¹⁰

In de katholieke kerk en in de christelijke kerken zijn we vaak in de verkondiging heel slecht met het leed van mensen omgegaan. We hebben van de ervaring met het lijden alleen gezegd dat het onvermijdelijk is, of erger nog: een straf van Godswegen. We hebben vaak 'te vroeg' uitgesproken dat je voor het lijden als levensweg moet kiezen.

Ik denk niet dat pater Karel en al die mensen die naar hem toe kwamen voor het lijden gekozen hebben. Het kwam op zijn en hun pad als een weg die hij ging, zoals mensen nu in een ziekenhuis kunnen zeggen dat ze nog blij mogen zijn als ze zien wat anderen te verduren hebben. Iemand, die zelf lijdt, mag dat zeggen. Je mag nooit tegen een ander zeggen: 'Kijk eens naar je buurman'.

PATER KAREL ALS LOTGENOOT IN DEZE TIJD

In een tijd, waarin gezondheid gecultiveerd wordt, waar rouw in korte tijd over moet zijn, waar verwacht wordt dat er voor elke kwaal wel een oplossing is, kunnen mensen geen kant op als ze wél verdriet of pijn hebben. Ze voelen zich miskend en onbegrepen. Voor mensen in de 20e eeuw is het vaak onbegrijpelijk dat iemand zo lang kan treuren om het verlies van een partner en ze verstaan het niet waarom die buurvrouw zo verdrietig blijft en uit de koers raakt en ontspoord is. Dat maakt het voor mensen van deze tijd moeilijk om te verstaan, hoe in godsnaam iemand in de 19^e eeuw zo'n pad is gegaan als pater Karel. Hij is echter niet de enige geweest, die in die religieuze traditie heeft gestaan van het lijden

In de verering van pater Karel in Munstergeleen krijgt het lijden niet zo'n prominente plaats. Bij bijeenkomsten van patiënten en verwanten zie je tegenwoordig veel 'lotgenoten'. Mensen, die met eenzelfde verdriet kampen, zoeken elkaar op. Er zijn groepen van onder meer nabestaanden en patiëntenverenigingen.

Er zijn mensen, die op een of andere manier door 'het' heilige geraakt worden. Er zijn ook veel mensen die uit hun isolement en kleine wereld geheven worden door de ervaring 'niet alleen' te zijn. In de kapel van pater Karel zie je veel anonieme 'lotgenoten'. Er is daar geen verkapte verheerlijking van het lijden of van iets wat moeilijk en zwaar is. In de stilte van die kapel zijn mensen er ieder met zijn of haar eigen leed. Daar gebeurt iets, waardoor een mens geraakt wordt door het mysterie van het leven, door het goddelijke. Pater Karel zou daar wel eens de heilige kunnen zijn, die zelf 'lotgenoot' is geweest en mensen daar tot lotgenoten kan maken.

Mensen zouden geholpen zijn, als hun individuele verdriet in de kapel van pater Karel wordt omgesmolten tot 'saamhorigheid'. Voor de passionisten ligt hier een geëigende vorm van pastoraat.'

NOTEN

¹ Paul Post en Ko Schuurmans (redactie), *Op bedevaart in Nederland*, Gooi en Sticht Kampen 2006

² Joyce Keuker, Een briefje erin wegstoppen, dat helpt. In *Trouw*, 2 oktober 2006. Emiel Hakkenes, Een beetje klungelen met nieuwe rituelen. *Religiewetenschap*. In *Trouw* 4 oktober 2006.

³ 15 maart 1998 is de Bulgaarse passionist Eugenius Bossilkov zalig verklaard. Omdat hij tot de Nederlandse passionistenprovincie behoorde, zijn een aantal Nederlandse passionisten naar die zaligverklaring gegaan. Toen ze bij hun vertrek afscheid gingen nemen van de generale overste, zei hij: 'Jullie hebben er heel goed aan gedaan om met zo'n aantal naar Rome te komen' Hij vertelde dat het voor de Italianen een eye-opener was geweest, dat de Nederlandse passionisten toch niet zo slecht waren als zij altijd gedacht hadden.

⁴ Toine van den Hoogen, Het apostolisch hart van de geloofsgemeenschap, in *Speling* 4/2005, p.46-53.

⁵ Tijdens de gevechten rond de Vaticaanse staat zijn de Nederlandse Ka-

tholieken zeer Rome-getrouw geweest. Hetzelfde geldt met betrekking tot de emancipatie van de Nederlandse katholieken. We waren zeer pausgetrouw. De Nederlandse katholieken hebben destijds heel veel betaald aan Radio Vaticana. Daarna zijn we veel meer ons eigen spoor gaan volgen.

- ⁶ Schoonenberg, Schillebeeckx en leerlingen van hen waren en zijn theologen die diepzinnig over de zin van het lijden hebben nagedacht vanuit de christelijke en evangelische traditie.
- ⁷ Toen wij een jaar of zeven geleden in Nijmegen kwamen wonen, was de ontvangst door de buurman heel anders dan door de buurman, toen wij in Elsloo in Zuid Limburg van een buitenwijk waar allemaal jonge mensen woonden verhuisden naar het centrum van het dorp met allemaal getrouwe Limburgers. Daar vroeg de buurman meteen: 'Van welke familie ben je?' Wij konden niemand aanwijzen, omdat onze families uit Brabant komen, en dus waren we plotseling vreemden. Gaandeweg werden wij wel toegelaten, maar als er geen familie is waar je op terug kunt vallen, dan ben je een vreemdeling.
- ⁸ Er is een fotoboek over bedevaartplaatsen in Spanje, Italië, Polen. Daarin wordt gezegd, dat de manier waarop mensen daar hun devotie beoefenen – knielend, kruipend, enzovoorts – iets van doen heeft met de onderdrukte bevolkingsgroep die op die manier iets uit van een machteloos verzet tegen haar lot en wat zij meemaken.
- ⁹ Tot in de zestiger jaren van de 20^e eeuw was het professieritueel van de passionisten erg somber. De novice strekte zich uit op het zwarte kleed dat tijdens uitvaarten op de katafalk lag, het lijdensverhaal uit het evangelie van Johannes werd gelezen, terwijl de doods klok werd geluid. Na het uitspreken van de professieformule kreeg de geprofeste een zwart kruis op zijn schouders gelegd en een doornenkroon op zijn hoofd gezet. Zo werd een processie door de kerk gehouden.
- ¹⁰ In deze tijd trekken mensen zich minder op aan het lijden van Christus. Wel putten mensen kracht uit de manier waar op ze anderen met hun – vaak zwaardere leed – zien omgaan.